

POZSONY Ferenc

A moldvai csángók identitásáról

A 19. század végéig a falvakon élő és mezőgazdasággal foglalkozó moldvai magyarok sajátos szerkezetű, középkorai etnikai azonosítással rendelkeztek. Ennek az identitástudatnak lényeges eleme volt, hogy a csángók, román nyelvű szomszédaitól eltérően, magyarul beszéltek, hogy ortodox közösségek gyűjtőjében a római katolikus egyházhoz tartoztak, és hogy sajátos magyar nyelvű néphagyományokkal rendelkeztek. Mivel a nemzetépítés korában a Kárpátok gerincén meghúzódó országhatáron kívül éltek, nem vettek részt a polgári magyar nemzet megeremtésének legfontosabb eseményeiben, de sokáig kimaradtak a román nemzetépítés jelentősebb folyamataiból is.

Faluközösségeikben olyan középkorai etnikai azonosítástudat maradt fenn, amely nem tulajdonított szimbolikus funkciót vagy jelentést sem az anyanyelvnek, sem az anyanyelvű folklórhagyományoknak. A csángók számára egy nemzeti közösséghez való tartozás nem életük legjelentősebb és legfontosabb vetülete; nem is foglalkoznak tudatosan azzal, hogy milyen nemzetsoporthoz tartoznak. Éppen ezért számukra a legnagyobb értéket nem a nemzeti identifikáció, hanem az egészség és az életben maradásukhoz szükséges munkabírás, valamint a munkára való képesség jelenti. Ezért általában nem tartják tragikusnak annak rohamos tévesztését és románra való felcserélését. Miközben a Kárpát-medencében élő magyar értelmiségiek a csángó közösségek nyelvvesztését és a román nemzeti közösségbe való betagozódásukat értékvesztésnek minősítik, addig mindezt a moldvai csángók másképp élik meg. „Az identitásváltás mint társadalmi *accomodation*, ha megeremelt és a személységet, s okozó károkat is, többnyire nem dráma. Inkább, ha úgy tetszik, valamifajta konfliktusmegoldás, az egyensúlyi állapot megeremtése, valamilyenfajta fölemelkedés. Az egyén biztosan annak érzi.”¹

A moldvai városokban a középkorban jelentős számú magyar kézműves és kereskedő élt, akinek szerepe a 16. században nem elhanyagolható a reformáció és az anyanyelvű vallásos élet kiteljesedésében. A történelem során azonban megsemmisült ez a magyar nyelvű és kultúrájú polgári réteg, tehát a nemzeti mozgalmak kibontakozásának idején a moldvai magyarság már nem rendelkezett olyan saját elittel, amely hatékonyan tudta volna biztosítani a falun élő identitásának formálását és érdekvédelmét.

Moldova és Havasalföld 1859-es egyesülése után rohamosan indult meg a román nemzeti állam kiépítése, amely 1877-ben felszabadult a több évszázados török uralom alól, majd az első világháború lezáró békeszerződéses következtében újabb területekkel, Erdéllyel és Besszarabiával gazdagodott. A fiatal román államban gyors léptekkel kezdődött meg a polgári román nemzet és kultúra megeremtése. Ebben az időben a román politikai elit bevallotta a más ajkú közösségek gyors asszimilációjára törekedett, s minden eszközzel megakadályozta a moldvai magyarság saját világi értelmiségi rétegének és intézményrendszerének kialakulását.

A román hatalom olyan római katolikus püspökség és teológiai intézet felállítását hagyta jóvá Jászvásáron, amely a katolikus egyházi intézményrendszer zavartalan működésének engedélyezése fejében felvállalta a csángók gyors elrománosításának feladatát. Ennek következtében Románia keleti országrészében a moldvai magyar közösségek sorából kikerült és Jászvásáron átnevelt papság tudatosan kiszolgáltatta az állampolitikai rangra emelt román asszimilációs törekvéseket, és durva módon folyamatosan visszautasította a hívek azon elemi kérését, hogy anyanyelvükön misét hallgathassanak és gyónhassanak. A türelmetlen nacionalista szellemben felnevelt papok nagyobb része állandóan terjesztette hívei körében azt a hivatalos álláspontot, hogy a *római* katolikusok voltaképpen *román* katolikusok.

A hatalmon lévő román elit folyamatosan visszautasította azokat a szerény kezdeményezéseket is, melyek Moldvában a magyar nyelvű oktatás kialakítására irányultak. Éppen ezért a csángó falvakban megszervezett állami iskolák csakhamar a román nyelv és a román nemzeti öntudat terjesztésének fontos intézményeivé váltak, és a papokkal együtt tudatosan és folyamatosan rombolták az anyanyelv presztízsét.

A második világháborút követő években a Magyar Népi Szövetség által megszervezett moldvai magyar iskolákban az oktatás összevont osztályokban zajlott, nagyon rövid ideig és elég gyenge színvonalon. Az Erdélyből Moldvába vezényelt pedagógusoknak kötelező módon osztályharcos és egyházellenes ideológiát kellett terjesztenieik, ezért a helyi lakosság hamar ellenük hangolódott, s nagyon sok helyen éppen a faluközösség készítette távozásra a magyar pedagógust.

Mivel falvaikban magyar nyelvű iskolai és egyházi intézmények nem működtek, a moldvai csángók történelmi emlékezete gyökeresen eltér a Kárpát-medencében élő magyarság történelmi tudatától. Magyar nyelvű írásbeliség hiányában elsősorban a szóbeli folklór közvetítette nemzedékről nemzedékre a közös magyar múlttal kapcsolatos ismereteket. A moldvai csángók napjainkig megőrizték a középkori jelesebb magyar királyaival (pl. Szent Istvánnal, Szent Lászlóval és Mátyással) kapcsolatos tudást (mondákat, balladákat, dalokat stb.). Figyelemre méltó, hogy hatalmas mennyiségű magyar nyelvű népköltészetükben elsősorban olyan földrajzi nevek fordulnak elő (pl. Tisza, Duna), melyek a magyar nyelvterület központi részéhez kötődnek. Mivel a 18–19. században kibontakozott magyar felvilágosodás és reformkor idején más országban éltek, emlékeztetik nem

öriz semmiféle tudást azokról a sorsdöntő eseményekről (pl. az 1848-as forradalomról), amelyek alapvetően meghatározták a modern polgári magyar nemzeti öntudat alakulását. A román nyelvű oktatási és egyházi intézmények közösségeikben a román nemzeti történelemnek éppen azokat a szereplőit, helyszíneit és jelképeit forgalmazzák, melyek a magyarságot mint barbár ősellenséget mutatják be. Mivel a szájhagyományozás egyre inkább veszít erejéből, a magyar múlttal kapcsolatban nem áll rendelkezésükre olyan megbízható tudás, amelyet mozgósíthatnának specifikus kultúrájuk védelmében, kisebbségi jogaik érvényesítése vagy legitimizálása érdekében.

A 19. század végén kibontakozó román nacionalista, asszimilációs propagandának a csángókra vonatkozó feladatait és ennek eszközeit egy Szamosújváron megjelenő román újság cikke így fogalmazta meg 1880-ban: „Moldva két legnagyobb és legszebb megyéjében, elsősorban Bákóban és Románban a földműves lakosság, mely a legtöbb helyen kis birtokokkal rendelkező szabad parasztság, csak magyarul beszél. Amikor beérkezel falvaikba, még rosszabb helyzetet találsz, mint Magyarországon; tolmáccsal kell menned; asszonyaik és gyerekeik még jó reggelt sem tudnak románul köszönni. Ez a helyzet a mi vezetőnk megbocsáthatatlan bűnének számít, akik sohasem foglalkoztak ezeknek elrománosításával, és így Moldva szívében egy olyan kétszáz ezer lelket számláló népesség van, mely tőlünk idegen nyelvű és vallásban. Nicolae Crețulescu kultusz- és közigazgatási miniszter úr, úgy látszik, hogy a székelyek rád bízták ennek a nemzeti kérdésnek a megoldását. Erd. el azt, hogy ez a falusi népesség, melynek május 2-án földet osztottak, legyen egy nyelvű és szívében, mivel ebben a megoldásban rejlik az ország sorsa; éppen ezért románosítsd el ezeket a csángókat; szabadítsd meg őket attól a csúnya elnevezéstől, amit önmaguk sem akarnak viselni, és így örök halánknak fogsz részesülni. E cél érdekében a következő intézkedéseket kell fogantatni: minden magyar helységben, még a legeldugottabb völgyben is iskolát kell létesíteni; a gyermekeket végrehajtó segítségével iskolába kell viteni télen és nyáron, különösen a lányokat, akikből majd anyák lesznek; és gyermekeiket románul fogják tanítani; másodsorban pedig templomaikba erdélyi román közösségekből származó papokat kell hozni, akik románul prédikáljanak és olvassanak fel nekik. Amikor a pap áldását majd románul adja rájuk, amikor a kántortanító románul énekel nekik, s amikor az anyák gyerekeiket románul fogják ringatni, célnak csak akkor fogjuk elérni.”²

A fenti idézet egy erdélyi görög katolikus román értelmiségi szemléletét tükrözte, szerzője tehát nem vádolható azzal, hogy a magyarság javára torzított volna a Moldvában tapasztaltakon. Tarthatatlannak vélte, hogy a Moldva szívében fekvő megyékben nagy tömegben élnek magyar nyelvű lakosok. Megfogalmazta, hogy melyek a magyar nyelvű csángó közösségek nemzeti asszimilációjának legfontosabb eszközei. A javaslatokat csakhamar követték a megfelelő intézkedések.

A 19. század végén a hivatalos állampolitikai rangra emelt asszimilációs gyakorlat, valamint az első világháború idején ható intoleráns magyarellenes propaganda elérte célját. Az 1930-as hivatalos népszámlálás idején a 109 953 moldvai római katolikus közül már csak 23 886-an (21,7%) merték vállalni magyarságukat.

A második világháborút követő másfél évtizedben, amikor magyar anyanyelvű iskolák működhettek a csángó falvakban, az egyház intoleráns nyelvi politikája ellenére ideiglenesen megerősödött a magyar nyelv presztízsé. A román kommunista propagandagépezet ezt a szerényen kibontakozó folyamatot az 1956-os magyarországi forradalom leverését követően hirtelen félbeszakította, és gyorsan felszámolta az ígéretesnek mutakozó moldvai magyar oktatási intézményrendszerét. A csángókat sújtó asszimilációs törekvések 1965, tehát Nicolae Ceaușescu hatalomra jutása után erősödtek meg és teljesedtek ki, amikor a diktátor elhatározta a moldvai csángóság gyors asszimilálását. Alaposan átdolgozott formában kiadatta egy északi, nyelvűben és identitásában már teljesen elrománosodott katolikus faluból származó tanár könyvét, mely a csángók erdélyi román származását hirdette. A román nacionalista propagandagépezet a kötet alapjait hamarosan megkérdőjelezhetetlen dogmává merevítette, s az egyetlen hivatalosan elfogadott véleményé tette Romániában³, amelynek tetejét a fiatalabb történészek minden forráskritika nélkül elfogadják⁴. Szomorú tény, hogy az 1989-es romániai események utáni évtizedben ennek a kötetnek alaposan átdolgozott angol, olasz változatát is kiadták.

A gyors asszimilációra törekvő totalitárius propagandagépezet a csángó falvak nyilvános helyeiről hatalmi szóval kitiltotta a magyar szót. A nacionalista hatalom asszimilációs gyakorlatát messzemenően kiszolgáló egyháziak még a halottvirrasztókban is megtiltották a magyar nyelv használatát. Azzal ijesztgették a mélyen vallásos híveket, hogy „a magyar az ördög nyelve”, tehát aki azt használja, pokolra jut. A román politikai rendőrség emberei az 1980-as években házkutatásokkal zaklatták és folyamatosan büntették a magánszférába visszazorult magyar nyelvű vallási élet vezetőit. A csángók kultúrája iránt érdeklődő erdélyi és magyarországi kutatókat letartóztatásokkal és beidézésekkel zaklatták, moldvai szállásadóikat pedig rendőrségre hurcolták, megfélemlítették és pénzbüntetéssel sújtották, s így megakadályozták a csángók és a tömbmagyarság kapcsolatainak kialakulását. Ezen események következtében a csángók egyre kevésbé merték nyíltan vállalni saját identitásukat, nyelvi, kulturális és etnikai másságukat.

Az 1992-ben végzett „demokratikus” népszámlálás során Moldvában összesen 239 938 katolikusot számoltak össze. Közülük már csak 1800-an (0,7%) vallották magukat magyarnak. Ebben az ország részben a római katolikusok száma 1930–1992 között 109 953-ról 239 938-ra gyarapodott, pedig a csángó közösségekben is nagy volt az elvándorlók száma.⁵ Tehát a 20. században, csekély 60 év alatt a moldvai katolikusok száma megkétszereződött, miközben (a hivatalos statisztikák szerint) a magyarok aránya látványosan csökkent e felekezeten belül. Ez egyrészt a második világháborút követő gyors asszimiláció, másrészt az 1992-es népszámlálás türelmetlen, nacionalista propagandájának és a megfélemlítési eljárásoknak a következménye. Itt jegyezzük meg, hogy a székelyföldi kisvárosok-

ba betelepített csángó fiatalok nyelvi asszimilációja rendszerint ebben a többségében magyarok lakta régióban teljesedett ki, ahol számtalan előnyben részesültek, ha románnak vallották magukat, de a politikai rendőrség folyamatos zaklatása is a románságba való gyors betagozódásukat segítette elő.⁷

A moldvai falvakban napjainkban nagyon gyors kultúraváltás zajlik, melynek során a tradicionális paraszti kultúrát felváltja egy újabb köz-kultúra. Ennek a folyamatnak következménye, hogy a kulturális másságot kifejező magyar nyelvű folklorélemek már nem rendelkeznek többé magyar identitást termelő és képező erővel. Ez a folyamat a Kárpát-medencében élő magyar közösségeknél is mindenütt lejátszódott, de míg másutt az akkulturáció során saját anyanyelvre épülő új köz-kultúra honosodott meg, addig a moldvai csángóknál a kultúraváltás éppen a román nyelvű köz-kultúra térhódításában finalizálódott. A 20. század közepétől közösségeikben előbb a vezetékes rádió, majd a tévé nyomán rohamosan elterjedtek a román nyelvű folklor- és műzenei alkotások. Ennek a román nyelvű köz-kultúrának a térfoglalása hosszabb távon elősegíti a csángók betagozódását a román kultúrába és közösségbe.

A moldvai csángó falvakban lejátszódó dinamikus gazdasági, társadalmi, kulturális, nyelvi és etnikai folyamatok azt mutatják, hogy a csángó identitás esetében nem beszélhetünk egységes modelltől, mivel a különböző falvak, falurészek, családok és családtagok etnikai azonosítástudata eltérő szerkezettel rendelkezik, az élet különböző helyzetekben más és más jelentést nyer, sajátosan reprezentálódik.

Ezt a bonyolult képletet hatékonyan megvilágítja a nyelvhasználat és az identitástudat közötti viszony. Egészen a 20. század elejéig faluközösségeikben a magyar volt a kommunikáció nyelve, s annak elcsúsztatásában és továbbadásában a családnak volt döntő szerepe. A gyermekek a második világháború végéig a román nyelvet elsősorban az iskolában tanulták meg, de – különösen az asszonyok körében – a 20. század közepéig elég általános volt az egy nyelvűség. A férfiak nagy többsége szülőfaluján kívül, a kötelező sorkatonaság idején vagy később, már felnőtt fejjel, munkahelyen sajátította el a román nyelvet. A második világháborút követő gyors politikai, gazdasági és társadalmi változások következtében megszűnt a csángó falvak addigi viszonylagos elzártsága, s egyre inkább erősödött a két nyelvűség. A 20. század utolsó három évtizedében az átmeneti jellegű két nyelvűség után fokozatosan megerősödött a román nyelv dominanciája, s sokan már csupán román anyanyelvűként határozták meg önmagukat. A moldvai csángók számára a nyelvnek elsősorban kommunikációs funkciója van, közösségeikben a felekezeti hovatartozás identifikációs szerepe az erősebb.

Sajnos, a fiatalok nem tudják pontosan és árnyaltan kifejezni a posztmodern étellel kapcsolatos problémáikat elődeik archaikus magyar nyelvjárásával, ami nagyon sokszor zavart okoz a kommunikációban. A nyelv fokozatos felcserélése azonban nem jelent teljes mértékű etnikai identitásváltást, mivel közösségeikben ideiglenesen kialakult egy két nyelvet integráló csángó azonosítástudat. Ebben a szakaszban előbb mindkét nyelv sérülést szenved, később pedig a magyar fokozatosan elszorvad és eltűnik. Ugyanakkor a nyelvcsere nem követi rögtön az etnikai identitás megváltozása. Különösen az északi tömbhöz tartozó falvakban találkoztunk olyan személyekkel, akik bár román anyanyelvűek, magyarként határozzák meg önmagukat, míg a Tázló menti Pusztinában pl. a családban és a faluban is csak magyarul beszélők egy része már román nemzetiségűnek tartja magát.

Ez az összetett kép bontakozik ki az általuk használt vagy a rájuk vonatkoztatott identitáskategóriák kapcsán is. Napjainkban magyarnak, csángómagyarnak, román csángónak, csángónak, katolikusnak, románnak definiálják önmagukat. Azok, akik önmagukat még *magyarnak* nevezik, rendszerint arra hivatkoznak, hogy ők magyarul beszélnek, tehát magyar származásúak, hiszen még a többséget alkotó moldvai románok vagy cigány zenészek is következetesen *maghiarnak*, *umgurnak* nevezik őket, vagy éppen *bozognak*, *bangyinnak* gúnyolják. Pár faluban szórványosan még az is előfordul, hogy elsősorban az öregebbek *székelyeknek* tartják önmagukat.⁸

A csángó népelnevezést elsősorban a szűkebb környezetükben élő ortodox románok és cigányok használják gúnynévként, ugyanakkor az erdélyi és a magyarországi magyarok, a média, valamint a tudományos nyelv is így emlegeti őket. Habár legtöbbször még most is pejoratívnak érzik ezt az elnevezést, egyre többen vannak, akik elfogadják, és így definiálják önmagukat. Elsősorban a magyar anyanyelvűek körében találkoztunk a *magyar-csángó* kifejezéssel, míg a *román-csángó* etnonima már a román nyelv árnyaltabb és tökéletesebb ismeretét, valamint a fokozatosan megerősödő román identitást jelzi. Sokan egyszerűen már csak *katolikusoknak* nevezik önmagukat. A fiatalok körében újabban már felbukkant a *román* etnonima is. Ez az elnevezés arra is utal, hogy a moldvai csángók jelentős része gazdasági, társadalmi és kulturális téren szoros kapcsolatot alakított ki a többségi ortodox románsággal. Mivel a csángó falvak társadalmi, gazdasági és művelődési nagyon alacsony szinten mozog, az élet szinte valamennyi vonatkozásában a többségi románoktól függ.

A nyelvi asszimiláció azonban nem jelenti a teljes etnikai beolvadást vagy azonosulást, mivel kultúrája többi rétegében számos sajátos telem fejezi ki ma is e népcsoport másságát. Az 1989-es romániai fordulat után enyhült a politikai hatalom nyomása, mely már nem tudta teljesen megakadályozni vagy ellenőrizni a csángók és a Kárpát-medencében élő magyarok kapcsolatait és találkozásait. Az Erdélyben tanult csángó értelmiségiek szorgalmazására olyan érdekvédelmi szervezetek alakítottak, mely céljával tűzte ki a magyar nyelvű oktatás és liturgia bevezetését, a másságukat kifejező tradíciók megőrzését, valamint az anyanyelvű kultúrához fűződő sajátos etnikai identitás megerősítését.

Mindez rövid távon fékezheti a moldvai csángók nyelvi, kulturális és etnikai asszimilációját, de hosszú távon mégis a szülőföldjükön ható etnikulturális folyamatok határozzák meg döntően közösségeik azonosítástudatát.

Jegyzetek

- 1 Komoróczy Géza: *Meddig él egy nemzet*. In: *Bezárkózás a nemzeti bagományokba*, Budapest, 1988.
- 2 „In Moldova în doue din cele mai mari și mai frumoase județii, mai cu seama Bacăului și Romanului, locuitorii țierani, cari sunt mai toți razeși, moșteni și proprietari mici, vorbesc numai ungurese. Când intri în satele lor, e mai reu decât în mijlocul Ungariei; trebuie se mergi cu tălmăci: femeile și copii nu știu se dea nici „bună demaneția” românească. Căpă neartată este a omenilor noștri de statu că n-au ingritu nici odată de romanisarea acestui elementu și a lăsatu în inima Moldovei o populațiune de preste doue sute de mii, streină și de limbă și de religione. Domnule Nicolae Crețulescu, Ministru cultelor și instrucțiunei publice, sevede că seculii ții-a păstratu d-tale resolvaerea acestei cestuini naționale. Făcăpoporul ruralu, căruia i-au datu pământu la 2 maiu, se fie unulu și acedă și în limbă și în animă, căci în elu stă vieția țierei; romanizează pre acești Gângăi, scapă-i de uritul nume, ce nu voru nici ei se-lu porte, și ve aeterna recunoșcinția. Mesurile ce ar trebui să se ia sunt: mai antău însușirea școlor prin tote satele, cătunele și fundăturile ungurești; copii luatuți cu vătășielulu și duși la școla erna și vera, mai cu seama fetele, care devenindu mameși voru înveția copii românești; și alu doilea, pe la tote bisericile lor, aduși preoți dintre Români din Transilvania, ca să le vorbesca și se le cetesca românește. Cându preotulu le va da bineaventarea în limba română, cându dascalu le va cânta românește, și cându mama va legăna copilulu și-i va dice: haidi, nani, puilu mamă, rezultatulu va fi dobânditu!” Polescu Ioanu: *Limba ungurească în Moldova*. In: *Amicul Familiei 1880*, IV. 2.
- 3 A Martini-féle kötet 1985-ben, tehát Ceaușescu diktatúrájának egyik legnehezebbében jelent meg. A kiadvány szerkesztői ravaszul kihasználták a csángók mély vallásosságát, és a kötetet számtalan moldvai római katolikus templom, apáca, valamint Ceaușescu színes képeivel illusztrálták. Stan Valentin–Weber Renate: *The moldavian csango*, Budapest, 1997.
- 4 Ugyanakkor a második világháború utáni évtizedekben a túlnépesedett Moldából körülbelül még 50 000 római katolikus költözött Erdély városaiba, míg a Havasalföldre és Dobruzdzásba távoztak számát Tánzos Vilmos 15 000-re becsülte. (Lásd Tánzos Vilmos: *Hányan vannak a moldvai csángók?* In: *Magyar kisebbség III*, 1.-2.)
- 6 Lásd *Romániai Magyar Szó* 1992, 635.
- 7 Tánzos Vilmos: *En román akarok lenni!* In: Tánzos Vilmos: *Keletnek megnyílt kapuja*, Kolozsvár, 1996.
- 8 Pávai István: *A moldvai magyarok megnevezései*. Regio, VI., 4. sz.

POZSONY FERENC 1955-ben született Zabolán, Kovászna megyében. A kolozsári Filológia Kar néprajz tanszékének előadójának és a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke. *Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet*, Kolozsvár, 1994. *Erdélyi szájszók jeles napi szokásai*, Csíkszereda, 1997. *Adok nektek aranyvesszőt* (tanulmányok erdélyi és moldvai népszokásokról), Csíkszereda, 2000.

Otilia HEDEȘAN

A timokiak (1.) (Vallomások az identitásról)

A közösség, melyről a továbbiakban szó lesz, Szerbia keleti, Bulgária északnyugati és a Duna déli részén él (a Bazias és Calafat román települések közötti vidék déli oldalán, legfőbb vonatkoztatási pontja a Morava és a Timok, beleértve Vidin kerületet is). A régiót általában *Timok*nak nevezik, s demográfiai szempontból ma valóságos „párd-ucbörnek” számát, élnek itt románok, szerbek és bolgárok.

Ahhoz, hogy valamilyen képet nyújtsak a timoki román közösség nagyságáról – és mivel a megjelent statisztikákat kellő fenntartással kell kezelni, mert ezek mindig egyfajta szélsőségeknek a kisugárzásai –, el kell mondanom, hogy a második világháború előtt hozzávetőlegesen „kétszáz szerbiai és negyvenkét bulgáriai falu” tartozott hozzá.¹ Bár mennyire bizonytalan is ez a meghatározás, mégis egyfajta valóságos helyzetet alapul, a belakott terület nagyságát, melyet a helyszínen különösebb nehézség nélkül ellenőrizni lehet. Ami a lakosság létszámát illeti, egyelőre mindenféle találgatás alapján. Az 1991-ben végzett jugoszláv népszámlálás hivatalos adatai szerint Szerbia 9 792 000 lakosa között a timoki románok nem léteznek mint kisebbség.² A Vajdaságban³ említett 2 013 000 összlakosság 1,9%-a román, de őket a minket érdeklő közösségtől különálló és teljesen eltérő közösségként tartják számon.⁴ Ugyanakkor a timoki románok vezetőinek nyilatkozatai szerint az általuk képviselt csoport „kétmillió egyént” foglal magába.⁵

Nem marad más hátra, mint megállapítani, hogy egy szélsőség újabb szélsőséget táplál, ezért úgy gondolom, hogy az igazság valószínűleg valahol a két álláspont között, félúton található. Ugyanakkor még itt az elején megemlítem, hogy ennek a közösségnek a helyzetéről beszélni most is roppant kényes feladat, akárcsak a múlt század elején volt. Nagyon találónak érzem Tihomir Georgevics szerb tudós szavait, aki 1905-ben beutazva a környéket elismerően írt a timoki románokról: „Tudom, hogy sokan a »hazafiak« közül aggodalommal fogják fejüket csóválni, és azt fogják mondani, hazafutást követek el, amikor a szerbiai románokról beszélnek, akiket sokak szerint *el kell titkolni* vagy legalábbis akikről *ballgatni kell*.”⁶ A következő sorokban ezen kényes kérdések egyikével sem szándéksom foglalkozni. Ebben az értelemben nemcsak következetes és rendszeres munkára lenne szükség, hanem kevésbé szokhatós kutatási körülményekre is. Az én célom sokkal szerényebb: idézni fogok számos olyan „elbeszélést”, amely – mint az identitás valódi dokumentuma – *a nemzet eredetének* problematikájára összpontosít.

Öt „elbeszélés” a kezdeti időkről*

1. „... egy éjszaka a kolostor kirepült Romániából”
A koroglași kolostort a török háborúban elesettek emlékére építették. A rovinei csatában elesettek emlékére. De látja, mi az érdekes: azoknak a szerbeknek az emlékére építették, akik a török oldalán álltak, akik áldoztat estek, hogy is mondják, ártatlanul estek el. /.../ Miről híres a koroglași kolostor? A koroglași kolostorról azt beszéljük, és ezt mindenki tudja, hogy egy éjszaka kirepült Romániából.

Hogy is mondjam, a nagy bánat miatt, mert a koroglași kolostornál esett el a szerbek vezére, akit Králevics Markunak hívtak... Húga részéről Mircea [cel Bătrân (Öreg) – a szerk.] unokaöccse volt... Mircea egyik húga egy *Vukasz*hoz ment feleségül. – Legendáinkban a szerbeknek nincs nagyobb vitézük nála. De még mondok valamit: ezt az utcát, ahol én lakom, Králevics Marku utcának hívták.

Milyen érdekes dolgokat beszélnek, és miért építették a kolostort? A románok azt beszéljük, hogy mindenki egy követ hozott Romániából, és a kolostor egy nap és egy éjszaka alatt felépült.

De azt is beszéljük, hogy Králevics Markut még Romániában megsebesítette nagybátyja, Mircea. Ő még Romániában megpróbálta rászedni nagybátyját, el akarta fogatni a törökökkel. De mivel az na-

Maria Bălan naív festménye

gyo n jól ismerte a helyzetet, Markunak nem sikerült rászednie, és fél levágot kezével, a Dunán keresztül Romániába kellett menekülnie. Mircea és a románok utánaindultak, és a harc itt kezdődött Bolborosinál. A kolostor helyén utolérte, és a másik kezét is levágta /.../, és mi azt mondjuk, hogy teljesen összeverte, és a román fejedelem elé vitte. Ő, amikor meglátta a fejedelmet, letérdelt, és a megmaradt kezeivel imádkozott, megcsókolta a román zászlót, és azt mondta:

– Nagy fejedelem, így jár az, aki áruló lesz, mint én!

/.../ Ami még érdekes: azt mondják, ez a szél, ami Románia fölött fúj, a Dunán keresztül, mi *sever* nek (szigorúnak) hívjuk, sokkal keservebben, fájdalmasabban „sír”. – A dombról is és a völgyből is érte a kolostort. – Azt mondják, hogy amikor a dombról fúj, akkor egyféle dallama volt, amikor a völgyből fúj, akkor másféle dallama volt. Ugyanakkor amikor a szél fúj, akkor azok a dallamok, azok a füttyhangok *kórusban* és *egyenként* szóltak. A helyet ma Koroglașnak hívják.⁷

2. „amikor a birtokot örököltük...”

Mi, amikor az egész birtokot örököltük, ezt is örököltük. Mi... így csinálták a mieink is, az öregek. Ők így csinálták. Mert láttuk, hogyha nem csináljuk... nem megy jól a birtok, a dolog a ház körül /.../ Hiszünk benne, hogy az segít, használ a gyerekek egészségének, az úton, minden, úgy bizony. Azért csináljuk. /.../ Amikor a kávé is főzzük reggel, megemlékezünk a közeliokről: édesapámról, édesanyámról, és a többiekéről, akik nemrég hunytak el. Mi ezt így csináljuk, és így hiszünk.⁸

3. „bánkódom a falum és az országom után...”

Az országban, az én Romániában, a falumban voltam... Pásztoroktam. Délben hoztam a juhokat, és vittem az árnyékba. Láttam, hogy a Dunán két ember közledek. Futottam édesanyámhoz és édesapámhoz, és mondom, hogy jön két ember a Dunán át, Szerbiából, Páru Burchii az én emberemmel. Levetkőzve jöttek, a ruháikat így, a fejükön vitték... jött az édesanyám, felöltöztette, hazavitte őket, és elmondták, honnan jönnek. Ő azt mondta, hogy Ostrovu Maréból való... – De hazudott. – Evelt... És éjszaka nálunk aludt. /.../ Éjszaka aludt, és miután aludt, reggel megcsókoltam a kezét, és elment. Kezet fogott édesapámmal, és amikor indult:

– Gyere, mert te az unokatestvérem vagy, jönnek a németek, és mind le fognak szúrni, meg fognak ölni!

Én megértettem, hogy az unokatestvérem. Összeszedtem magam, és elmentem, egészen Turnu-Severinig. És ott sorsomra hagytam a többi emberrel. Mindenfelől voltak emberek. /Hosszú rész következik egy utazásról, melyet az adatközlő még a timoki faluba érkezése előtt tett./ Aztán elköltöztünk, és Dobrovnic, Split közelébe kerültünk. Onnan egy másik hajóba költöztünk, és azt mondták, hogy közeledünk Románia és Szerbia felé: akik szerbek, azok Kladvónál mennek át, a románok Turnunál. És hazajöttem. Így volt nekem megírva. Bánkódom a falum és az országom után, ahol felnőttem, és ahol éltem. Hogyisne bánám, de hát mit csináljak? Eltelt az én időm, megöregedtem, mit csináljak? Éljenek az unokáim és éljenek az ellenségeim is úgy, ahogy én éltem...⁹

4. „... bejelölte, így ni, bekerítette az egész földet”

Hát melyiket akarják tudni? A birtokosat! Élt az öreg Voina, aki idejött. Biztos... én biztos vagyok benne, hogy Romániából jött, onnan, a ti földetekről. Átment a Dunán, és idejött. Itt talált... – Akkor itt voltak a törökök, mert mi ötszáz évig török iga alatt voltunk. Itt voltak tehát a törökök. Itt volt a Boșneac török. Az övé volt az a falu ott a völgyben. És mi itt. – A mi öregünk, amikor jött, az öreg Voina, itt állt meg. Itt csak síkság volt, erdő, nem voltak házak... Miután letelepedett, csinált egy gyereket. Csak egyet: Ion volt a neve. De aztán Ionnak

és a feleségének három gyermeke és két leánya lett, egyik Călnicba ment férjhez, és a másik Drujbába. Aztán a călnic-i lánynak a gazdasága Deleinában volt, ők csinálták Mladent és a másikat, Florea, hogy hívták a Florea édesapját, a muzsikást? Nem tudod? Hát az meghalt. És a végén a török ezt a földet az öreg Voinának adta:

– Amit sikerül innen behajtani, abból fizess adót a föld után!

És fejszével, karóval, vagy tudom is én, mivel, bejelölte. Bejelölte, és így bekerítette az egész földet... Még most is tarjuk, a mi családladunk, a Voinulești-ek, megvan itt a mi részünk. Ott lenn van egy patak... Malmunk is volt, vízimalom, a Voinulești-eké. Ott malmunk is volt, földünk, mindenünk. Volt malmunk Călnic felé és a völgyben Turcin felé még egy. És a végén a gyerekek mind elosztották. Elosztották a földet. A végén Vanu, Deca, és Ionică, mindhárom a Voinii Ioné, ez a három gyerek az egész földet háromfelé osztotta. Valamit hagytak a lánytestvéreiknek, és azok is elosztották. Mi pedig az öreg Vaná leszármazottai vagyunk, így hívták a mi apónkat, azt az öreget. Vaná apótól származunk mi, tőle a mi családladunk. Nagy családlad vagyunk. Vaná apónak szintén három gyermeke és két lánya született. És így újra elosztották azt a földet. Végül Părvu apó odahívta az én apómat, neki négy gyermeke volt, és egy lánya, és ismét elosztotta a földet. Az édesapámnak kevés földje volt, tizenhárom decăre (hektár), nem tudom, hogy ezt nálatok hogy mondják...¹⁰

És ők mit csinálnak? Tanuljanak mesterséget, mert különben nem tudják eltartani magukat. Lazár apa, apám testvére, elment Fundeni-be, ez egy falu Rahova mellett, ott mellettek. Ott volt néhány mester. Elment oda, és mesterséget tanult. Jött, hogy vigye el édesapámat is. A többieket is hívta, de egyik sem akart menni, mert nem voltak elég talpraesettek ahhoz, hogy mesterséget tanuljanak. De édesapám az volt! Elmentek végül, Lazár apa, édesapám testvére és jómagam Negovanetbe. Ott élt egy öreg muzikus, Mărinică apó. Ügyes mester. Zenés volt, énekelt és hegedült. Megtanult hegedülni. Jött, hogy vigye el édesapámat is, hogy tanuljon meg ő is. Egészen nyárig hegedültek, azután hordókat csináltak. Én is velük dolgoztam, míg szolgálni mentem.

Földünk kevés volt, abban szegények voltunk, de volt mesterségünk, és volt pénzünk, jól voltunk. Aztán vettünk földet is. Most 90 hektár földünk van, de nincs, aki megművelje.¹⁰

5. „... ide jöttek Bulgáriába, és itt maradtak Bulgáriában”

A következő történet nagymamával. Ő az anyjával és az egész családdal, ahogyan akkoriban szokás volt, vásárra jött ide Bulgáriába. Volt itt néhány rokonuk, néhány barátjuk, és azért is jöttek ide, Bulgáriába. Látták, hogy mi van itt, megtetszett nekik, és itt maradtak. Persze, mert akkor még lány volt, és nem tudta. De az apja látta, hogy itt jó, és mondta neki, hogy jöjjön ide. Aztán úgy egy hét múlva elmentek, és elhozták Romániából ide, Bulgáriába, 1908-ban volt ez. Ide jöttek Bulgáriába, és itt maradtak Bulgáriában. Gyerekeket csináltak, és itt maradtak. Né, csak engem csináltak egyedül. Egyedül vagyok. Volt egy lányom, egyedül. És volt még egy gyermekem, de egészen kicsi korukban meghaltak.¹¹

(Folytatás a következő számban)

Fordította: BORBÉLY ÉVA

* A fordítás természetesen nem tudja visszaadni a timoki román tájnyelv sajátosságait. Ennek az öt „elbeszélésnek” az eredeti nyelvezete leginkább csángómagyar nyelvhez hasonlítható.

Jegyzetek

- 1 A Dumitrescu-Jippa, Octavian Metea: *Timocul* (Timok), Bukarest, Universul, 1943.
- 2 Apud Catherine Samary: *Les déshérités yougoslaves*, In: *Questions pour l'Europe*, Paris, l'Harmattan, 1994.
- 3 Uo.
- 4 Jelenleg több szervezet is képviseli hivatalosan ezt a két közösséget. Ezek közül csak a *Mișcare Românilor-Vlabilor din Serbia* (A szerbiai Románok-Óláhok Mozgalma) foglalkozik mind a vajdasági, mind a timoki közösséggel, igyekezve a szerb közvéleményben egy, a hivatalosan elismertnél sokkal nagyobb számú román kisebbség képét kialakítani. Több olyan okmiatt, melynek az elemzése ez alkalommal nem tartozik céljaink közé, a vajdasági román kisebbségi kulturális szervezetek többsége szívesebben tartja távol magát a „timoki románok ügyétől”, és ha hivatalosnak kell rájuk, *óláhok*nak nevezik őket, vagyis az elnevezés segítésgel teljesen elhatárolódnak tőlük. Alküzadtaban a helyzet szinte drámai. Míg a timokiak a televízió és a rádióműsoraiból tudomást szerezhetnek a vajdasági románokról, és gyakran történelmi és kulturális információkat, adatokat is átvesszenek tőlük, igyekezve „azonosítani” magukat velük, a legtöbb Vajdaságban élő bányász semmit sem tud a timokiak románságáról. Egy szentmihályi idős paraszember elbeszélése – melyet Marcela Păcuraru, a temesvári rádió szerkesztője adott közre – nagyon sokatmondó ebből a szempontból. Valamikor még ifjúkorában – tehát a két világháború között – elszekerezett dőzsdákat vásárolni. Egy nap utazás után, estefelé, olyan faluba érkezett, ahol román beszédet és román énekszó hallott. Megvásárolta az állatokat, és hazaindult, csodálkozva azon, ami vele történt. Többé aztán nem foglalkozott a távolban, délen élő románokkal egészen 1993-ig, amikor falujában megrendezték a népi együttesek fesztiválját, s ezen megajátott egy onnan érkező együttest, amelyről kiderült, hogy tagjai timoki románok.
- 5 Draghi Cărcioabă, 43 éves, Szlatina-Bor, Szerbia; 1994. július 28.
- 6 Tihomir Georgevics, *Printre românii noștri. Note de călătorie (A mi románjaink között. Úti jegyzetek)*, szerb nyelvről fordította C. Constante; In: *Români din Timoc* (Timoki románok), III. *Culegere de izvoare* (Forrágyűjtemény), Szerk. C. Constante és A. Golopenția, Bukarest, Statistické Hivatal Nyomdája, 1943.
- 7 Boris Geamburu, 51 éves, 1993. augusztus 25., Geanova, Szerbia.
- 8 Vanea Miloicovici, 68 éves, 1993. december 13., Szlatina-Bor, Szerbia.
- 9 Marița Iu Uruială, 93 éves, 1993. december 14., Geanova, Szerbia.
- 10 Mito Voinov, 74 éves, 1995. április 21., Boșneac-ál-din-Deal, Bulgária.
- 11 Asen Ganev, 75 éves; 1995. április 23., Pocraina, Bulgária.

OTILIA HEDEȘAN 1962-ben született Ópécskán, Arad megyében. Etnológus, a Temesvári Nyugati Egyetem román és összehasonlító irodalom tanszékének előadójának. *Pentru o mitologie difuză* (Egy homályos mitológiáról), Marineasa Kiadó, 2000.